

Tiszamenti babonák és hiedelmek írta MUHI JÁNOS

A *Hid* szeptemberi számában ismertettem falum szociális és kulturális helyzetét. Jelen tanulmányom az említett néprajzi írás kibővítésére szolgál, tekintve azonban, hogy a babonák és hiedelmek nem kimondottan helyi jellegűek, hanem az egész Tiszamente lakóinak közös lelki sajátosságai, ezek megírása külön tanulmányt kívánt.

* * *

A néplélek olyan mint a tenger: mély és teljesen kiismerni nem lehet. Olyan is mint az antikváríum. Régi vallásrendszerek, hiedelmek, felfogások maradványait őrzi évezredek előtti formájukban. Némely régi hiedelmet, amelynek gyökere még a pogánykorban keresendő, összeszűr jelen vallása tanításaival és így új babonákat alkot. A föld őseréjéből táplálkozó néplélek minden megnyilatkozása régi felfogásokra vezethető vissza. Rég letűnt koroknak érzelmi és cselekvési mozzanatai ezek, megőrizve a jelen számára.

A föld őseréjének és az állandó változásoknak kitett természet csodás megnyilatkozásai, az ég és föld egymásközötti viszonyának rejtélye, az égen tündöklő sok ezer égitest életének és egyéb égi tünemények titka, a körülöttünk és bennünk történő megmagyarázhatatlan jelenségek, mindmegannyi nagy kérdőjel a titkot fürkésző néplélek számára. Ha nem talál ezek értelmezésére megfelelő magyarázatot, akkor a maga módja szerint a babona, szellemek vagy egyéb földöntúli lényekkel kapcsolatos magyarázatokkal elégíti ki tudásszomját. Ezek a jelenségek örökké nyugtalanítják a titkokat fürkésző néplelket és naiv kimagyarázások mellett gyakran hihetetlen messzeségbe ragadják el a nép képzeletét.

A néplélek kételyeit legjobban a babona magyarázatai elégítik ki. A gabona a természetfölötti világrendszerbe vetett tévhit, a természet jelenségeinek téves magyarázata és ezeknek tisztelete.

A babonák és babonás hiedelmek a néplélek felfogásának, életének és gondolkodásának legjellemzőbb megnyilatkozásai. Bennük van egész multja és egész jelene. A népet egész életén át, a bölcsőtől a sírig, sőt még a síron túl is kísérik. A Tiszamenté-

ben különösen nagy számban található babonák, mert az itt lakó nép különböző vidékekről származik, mindegyik magával hozta saját vidéke babonáit, melyekhez még a velelakó más vidékről származottak babonáit is átvette. Így alakult ki a Tiszamentét annyira jellemző babonás felfogás. Miután lehetlenség valamennyi babonát minden változatában összegyűjteni, csak azokat gyűjtöttem össze, melyek a Tiszamente néplelkének legjellemzőbb vonásaira igyekeznek rávilágítani.

* *
*

A csecsemőt, mint a család és nemzet reménységét külön gonddal őrzi a nép, mert sokszor veszély fenyegeti. A csecsemőt már a születése pillanatától kezdve veszély fenyegeti. Ezért a csecsemő polyájára rózsafüzért kell kötni, nehogy a keresztelés előtt a „kis pogánykát” kicseréljék vagy megrontsák a rossz szellemek. Éjjel a gyermek körül állandóan világosságnak kell lenni, mert a rózsafüzér ellenére is megkísérelhetik a szellemek a gyermek kicserélését vagy megrontását, viszont a világosságtól elriadnak Keresztelés után a templomból egyenesen haza kell vinni, útközben valahová betérni vagy valakivel megállni beszélgetni, a legszigorúbban tiltva van, mert a fiú akkor „csavargó”, a leány pedig „pletykás” lesz. Ha már a gyermek növekedik, a szemveréstől kell legjobban óvni. Ha valaki, akinek a szeme „árt”, nagyon megnézi a kis gyermeket és azután a földre néz, a gyermeket nehéz megmenteni a haláltól. A szemverés ellen csak úgy lehet védekezni, ha a gyermek csuklójára színes rongyokat, a jobbmódúaknál színes gyöngyöket kötnek. Ha a gyermeknek valami baja van vagy gyakran sír, azonnal szemverést gyanítanak. Elhívják a falu bölcsét a Panna nénit, aki rendszerint boszorkánykinézésű vénasszony és aki, miután gondosan átvizsgálta a csöppséget, nagy szakértelemmel mondja ki a csalhatatlan diagnózist: „meg van verre szemme”. Ezt úgy állapította meg, hogy a gyermek kezét és lábait keresztbe fogva, annak feje felett egy tányérba kanállal vizet mér. Ez a „mérés”. Az így kimért vizet valami titokzatos ima morfolása közben ráönti a szoba ajtajának sarokvasára. Ebből a rüveletből kétségtelenül meg lehet állapítani a szemverést. Ha most a szemverés ilyen módon megállapítást nyert, megkeresik az aki a szemverést okozta. Ez úgy történik, hogy ólomot melegítenek és ezt hirtelen a már előbb említett vízbe öntik a gyermek feje felett. Az ólom kihűl és bizonyos alakot ölt. Most megkeresik az ismerősök között azt, akire az ólom alakja leginkább hasonlít. Elhívják ezt az ismerőst, aki a kimért vízzel megmosdítja a gyermeket, egy kanállal megitat vele, majd az alsóruhájára vizet önt. Ha mindez megtörtént, a gyógyulás kétségtelen. Legjobban annak a szeme árt, akinek a szemöldöke össze van nőve. Ilyennek nem is mutatják meg szívesen a gyermeket, ha azonban mégis meglátta, a mosdási műveletet azonnal elvéggeztetik vele. Védekezésül ajánlatos még a gyermeket enyhén megköpösi és azt mondani rá: „csunya”.

Ha a gyermekbe „beleüt a frász” (ez aféle rángatógörgcs, amely gyöngé, rosszuláplált gyermekeket szokott megtámadni), akkor a gyógyulás érdekében le kell venni egy ablakszárnyat és ezen keresztül nézni a gyermeket, bizonyos suttogás közben. Ha a gyermek köhög, akkor a keresztútról behoznak egy kis port, természetesen éjnek idején és ezt a gyermek fürdő- vagy ivóvizébe szórják. Ha pedig hasmenésben szenved, legajánlatosabb terhes kocsiról egy maroknyi szalmát lopni és ennek kifőzött evét megitatni vagy a fürdővízbe önteni. Megjegyzem, ha esetleg a kocsis a lopást észrevette, az egész művelet hatástalanná válik.

Az élet legnagyobb átkai és megrontói a betegségek. Ezek gyógyítása ugyancsak jellemző fényt vet a nép felfogásaira. A betegség keletkezésének okát nem tudván megmagyarázni, azokat rossz szellemek, esetleg rossz szellemekkel szövetkezett emberek, — akik „eladták lelküket az ördögnek” — műveinek tartják. Ez a „rontás”. Ugyanis a köztudat szerint vannak olyan szellemek, melyek az embert jó, de leggyakrabban rosszirányban befolyásolják. Ilyen rossz szellemek az ördögön kívül a boszorkányok, kserítetek és búbajosok. Ezek olyan emberek, akik a túlvilági szellemekkel való szövettségük révén képesek döntő kihatással lenni más emberek életére és cselekedeteire. Ilyenek még a búbajosokon kívül a vrácsálók, jóslók, táltosok. Ha ezek rossz szellemekkel vannak összeköttetésben, akkor az embernek kellemetlenséget, betegséget, szerencsétlenséget, de még halált is okozhatnak. Ha jó szellemekkel vannak összeköttetésben, akkor a bekövetkezendő szerencsétlenséget és minden más bajt közbelépésükkel negakadályozhatnak. A rossz szellemek által okozott rontás minden betegségnek lehet okozója. Ha valaki hosszabb betegségben szenved, a baj oka csakis rontás lehet. Rontás jó emberből rosszat, vigkedélyből búskomort, sőt örültet is csinálhat. Miután a rontás valami rossz szellem segítségével történt, a gyógyítására olyan emberek vállalkoznak, akik jó szellemekkel vannak összeköttetésben. Ők a rontást „visszacsinálják”.

A betegségeket ráolvasással is lehet gyógyítani. Ez abból áll, hogy egy öreg asszony a beteget megmaszírozza, miközben valami titkos szavakat mormol, esetleg — imádkozik.

Nyílt sebet legeredményesebben úgy lehet gyógyítani, ha apró, színes rongybabákat készítünk, ezekkel esti holdvilágnál megdörzsöljük a sebet és éjfélkor a keresztúton fejünkön keresztül eldobjuk a babákat, előre megállapított mondás kíséretében. Lényeges része a műveletnek, hogy közben nem szabad hátranézni. Ha most ezeken a babákon először négy lábú állat megy keresztül, a seb menten beheged, ha pedig ember találja meg, a sebek át-vándorolnak rá.

A betegségek gyógyításánál alkalmam volt a néplélek naivságának egy kiáltó példáját megismerni. Egy ismerős polgárlegény valahogy Délszerbiában katonáskodott és nagyfokú maláriával tért haza. A betegség nap-nap után gyötörte és bizony a legény nagyon elveszítette az erejét. Egy alkalommal látogatást tettem nála. Az ajtóra nagy betűkkel ki van írva: „a Mihál nincs itthun”. Kérdezem, miért írták ezt ki? Angyali naivsággal, de tökéletes meggyőződéssel mondja az édesanyja: „Hogy a hideglelés ne tanája meg”.

A betegségeket különben bizonyos cselekedetekkel, a természetben beállott rendszeres változások idején, meg lehet előzni, például: Első menydörgéskor vagy az első hóban meghempereggni biztos védekezés sok betegség ellen, ugyanebből a célból ajánlatos a virágvasárnapi barkából pár szemet megenni.

Ha az ember újholdkor megcsörget a zsebében néhány pénzdarabot, egész hónapban lesz pénze. Naplemente után a házból valamit kiadni, nagy szerencsétlenséget hozhat az egész házra. A tejes asszony naplemente után semmi pénzért sem adna tejet, mert akkor elviszik a tejhasznót és a tehén elapaszt. A háziasszony sem ad ki semmit a házból ilyenkor már, mert az felboríthatná a házi békét. Új házba nem szabad addig bemenni, amíg az ablakon be nem dobtak egy macskát vagy kutyát. Ezek elriasztják a szellemeket az új házból és így a gazdától sok bajt „elhárisztanak”. Ha az új házban nem akar megmaradni a macska, akkor először a tükörbe nézetjük, azután az orrát odadörgöljük a füstöshöz és végre keresztalakban átbujtatjuk az asztal alatt. Ezzel maradásra lehet kényszeríteni.

Pénteken vagy 13-án nem szabad semmit sem kezdeni, mert az úgy is csak balul sikerülhet, sőt az is szerencsétlenséget hozhat, ha az asszony pénteken megfésüli a haját. Luca napján vagy karácsony böjtjén ugyancsak nem szabad semmit kiadni a háztól. Tojást ezen a napon semmi pénzért sem lehet kapni, mert a tyúk megszűnne tojni. Ha nagy pénteken fekete tyúk kisebbet tojik a szokottnál, az szerencsétlenségnek az előjele. De ha ezt a tojást valaki hónaljban kikelteti, a tojásból lidérc lesz, amely tulajdonosának minden óhaját teljesíti.

Tyúkültetés közben a tyúk alá páratlan számú tojást kell rakni, a tyúkot szitával leborítani, a szitára pedig férfi alsó ruhákat kell rakni, hogy a tojás biztosabban kikeljen.

A jövő bizonytalansága a népnél nem is nagy probléma. Semmi sem könnyebb, minthogy a titkot rejtegető jövőt felfedjük. El kell menni a kártyavető asszonyhoz, aki a kártyából a rejtelmes jövőt feltárja. Ha a jövő valami rosszat mutatna, mindjárt ad tanácsokat is, hogyan lehetne a rosszat elkerülni. A vrácsolás

legbiztosabb mód mások életének befolyásolására. Vrácsálással szerelmes párokká lehet összehoronálni egymásnak teljesen ismeretlen egyéneket, de a legszebb egyetértésben élő házastársakat is el lehet egymástól hidegíteni ennek segítségével.

A túlvilági élet rejtélye misztikus hiedelmek forrását képezi. A meghaltak szellemei hazajárnak. A tisztító tűzben szenvedő lélek éjjelenként hazajár rokonait arra kérni, hogy érette misét mondassanak és imádkozzanak. Ha a halál hirtelen következett be és az elhalt nem tudta családjának tudomására adni végakarátát, ezt álmukban közli. A pokolban lévő lélek ugyancsak hazajár. Ezek megbosszulják haragosaikat. Ha már abban a házban, melyben az elhaltak nem a családja lakik, hanem idegenek, éjjel éktelen csörömpölést csinálnak. A lámpa elalszik, a képek inganak a falakon, az ablakok rázkódnak, a tányérokkal és egyéb edényekkel pokoli zajt csap a szellem. Ezt azért csinálja, hogy az új lakók félelmükben hagyják el a házat. Emiatt a nép nem szívesen vesz meg elárverezett házat.

Tizenegyedtől éjjelig a szellemek órája van, megnyílnak a sírok és fehér leplekbe takarva előjönnek a meghaltak szellemei, hogy az élőket kísértsék. Ilyen időben a világért sem szabad az utcán tartózkodni, mert az ember könnyen a bosszúvágyú szellemek áldozata lehet. Ilyenkor fejetlen ember formájában zavarják az élőket a szellemek, sokat az örületbe vagy a halálba kergetnek. A seprűn nyargaló boszorkányok ugyancsak sok bajt hozhatnak. Az alvónak mellére ülnek és elfojtják a lélekzetét. Haragosaikat elverik, gyakran fekete macska alakjában jelennek meg és akkor karmolásuk életveszélyes. Az álmoknak is elsőrendű szerep jut a nép elképzeléseiben. Isten akaratát az álmok útján adja az emberek tudtára. Gyakran meghalt szülő vagy rokon, álmában figyelmezteti az embert a bekövetkezendő veszélyre.

* *
*

Bácska aranykalászt termő rónaságának délibábjai ezek a vonások, az élet prózai gondjainak tengerében élő tiszamenti nép lelke. A tudatlanságnak, a fölvilágosulatlanságnak szomorú képei ezek. Sajnos még mindig ebben nyilvánul leginkább meg egyszerű földmunkásaink szellemi világa.

... A filozófia osztályharcok ideológiai kísérő jelensége, — egyike azoknak az ideológiai formáknak, amelyekben az emberek ezeknek a harcoknak tudtára jönnek és azokat megvívják... Csak az osztályharcok történetéből esik választó és megkülönböztető fény a filozófiai rendszerek látszólag áthatolhatatlan tömkelegére...

Mehring: Zur Geschichte der Philosophie.